

LBRIS

We know
books

ION MILITARU

FILOSOFIA EXISTENȚEI DEFECTE
Cinci conferințe despre Constantin Noica

INSTITUTUL EUROPEAN
2023

Cuprins

Despre dislocare și infidelitate în filosofie / 7

**1. Ontologia existenței defecte. Despre rostul și natura
exemplilor în filosofia lui Constantin Noica / 11**

**2. Existența defectă .O mutație necesară în filosofia
lui Constantin Noica / 33**

3. Logică și existență defectă / 63

4. Cuvintele magice ale gândirii / 97

**5. Ispita scientismului. *Douăzeci și șapte de trepte
ale realului* / 121**

1. Ontologia existenței defecte - despre rostul și natura exemplilor în filosofia lui Constantin Noica -

Sunt rare situațiile în care o filosofie să-și facă debutul printr-o descindere strict logică, evitând apelul la lucrurile concrete. Nici nu ar fi credibilă o astfel de posibilitate, mai ales dacă însoțim observația cu ideea că, prioritar, ea trebuie să explice lucrurile imediate în suportul lor transcendental, cum se spune. *Ceea ce este cu adevărat* reprezintă miza de ultimă instanță a filosofiei, nicidecum prima și nici măcar secunda. Iar în *ceea ce este cu adevărat* se amestecă într-un chip propriu circumstanțele lumii cu fundamentele lor. De aceea, pentru optimizarea exercițiului filosofic, o astfel de miză în care circumstanțele lumii sunt ilustrate de exemple nu poate să lipsească.

Cazul cel mai celebru pentru felul în care circumstanțele lumii sunt deservite de exemple este Socrate. În mare parte, fascinația pentru figura acestuia poate fi explicată chiar prin acest aspect. Înainte de a întreba, în felul său obișnuit, ce este priceperea, curajul, vitejia etc., Socrate ascultă povești despre inși care excelau într-una sau alta dintre calitățile pe care atenienii nu se sfiau să le aplaude. Cu faima unui pierde-vară pe străzile Atenei, Socrate înregistra uimit exemple de personaje laudate pentru tot felul de virtuți și priceperi. Meșteșugari, marinari, soldați defilează prin fața lui Socrate în pledoariile pe

care diferiți înși le fac în favoarea lor. **Socrate își face intrarea în scenă ascultând povești de viață despre virtuți și priceperi ale cunoscătorilor, exemple ale îndemânărilor acestora.** Înainte de a deveni marele constructor al ideilor, în chip necesar, el este ascultătorul decent al semenilor. Pentru a ajunge la idee, el traversează cu atenția cuvenită relatările acestora despre nimicuri, opinii și convingeri comune, adică exemple.

Platon continuă tradiția inaugurată de marele său dascăl începând el însuși printr-o poveste. Cel dintâi dialog al lui Platon, *Apărarea lui Socrate*, este o narațiune literară, o poveste despre moartea lui Socrate printr-o suită de exemple. Cea dintâi incursiune a acestuia în lumea ideilor, așadar, nu este atât o filosofie, cât o narațiune despre viață și moarte. Mai exact spus, Platon inaugurează marea tradiție a filosofiei occidentale servindu-se de un exemplu despre moarte și despre felul în care aceasta poate fi integrată ca treaptă și înțelepciune pentru viață. La întrebarea: cum mureau filosofii antici?¹ se poate răspunde cu exemplul lui Socrate. Este un exemplu dintr-o lungă serie la capătul căreia universalitatea răspunsului, adică a adevărului devine plauzibilă prin indicarea exemplurilor ca materie primă a posibilității acestuia.

Platon începe prin a povesti despre felul în care Socrate și-a acceptat moartea, despre sfaturile pentru apropiați și pentru posteritate, prin felul în care

¹ Gheorghe Vladuțescu, *Cum mureau filosofii în Grecia veche*, Editura Paideea, București, 2020, și Costică Brădățan, *A muri pentru o idee. Despre viața plină de primejdii a filosofilor*, Editura Humanitas, București, 2018.

prietenii lui Socrate, discipoli sau cunoscuți, figurează acolo nu atât în calitate de idei, așa cum va fi mai departe cazul în filosofia lui Platon, ci în calitate de exemple. Unu, doi, trei, mai mulți, numiți și observați în atitudinile amicale care deservește filosofia, ei sunt, cu toții, acolo, în celula lui Socrate, niște exemple. Ei nu reprezintă atât filosofia, cât posibilitatea acesteia, condiția ei de susținere, poate *a posteriori*, nu însă lipsită de importanță și nici de descriere transcendențială.

În niciuna dintre îndrumările acestea, pentru o exigență superioară obișnuită să identifice filosofia cu peisajul auster și greu digerabil al dialogurilor de mai târziu, de felul lui *Parmenide* sau, ceva mai încolo, cu peisajul de logică strictă a *Organonului*, filosofia nu era prezentă. În forma și felul de funcționare în arealul închisorii, îndrumări și sfaturi de felul acesta erau ușor de regăsit și gândit la mulți dintre grecii epocii. Lesne puteau trece ca literatura, astfel încât este de înțeles cum, cu prioritate, acest text din Platon figurează în istoria generală a literaturii eline.

Ce era însă filosofic aici nu era universalitatea lor, dificil de susținut ca filosofie. Appreciate în calitatea lor de filosofie, exemplele invocate reprezintă, la acest nivel, strategii de sabotare ale acesteia. Ele nu pot anticipa ideea pură, filosofia ca atare, și, poate, nici rolul lor nu este acesta. Tot ce spune Socrate aici devine filosofie în momentul în care rațiunea se instituie ca fond al acestora astfel încât tot ce este sfat sau îndrumare devine ordine a lumii.

Platon începe, așadar, prin recursul la literatură ca spațiu de intrare și ilustrare a particularelor, a

exemplurilor. *Apologia lui Socrate* este dialogul cel mai încărcat de literatură, operațională și activă aici ca resursă de exemple. Literatura lucrează cu exemple, iar atunci când personajele sale sunt idei, rolul acestora nu depășește identitatea exemplului. În *Apologia*, cel dintâi dialog al acestuia, ideea întârzie, prioritară fiind povestea pentru că, aici, Platon nu se despărțise de literatură în maniera hotărâtă a dialogurilor de mai târziu. Ceea ce acaparează atenția este relatarea felului în care Socrate a primit moartea în calitate de exemplu, de moarte exemplară, potențial universală, fără a depăși însă singularitatea de caz a exemplului, revelațiile acestuia înaintea marelui eveniment precum și sfaturile de viață și de moarte pentru discipoli. **Literatura este arta lucrurilor concrete, a exemplurilor enumerate în succesiunea și dinamica proprie acesteia. Prin ea, se poate spune, filosofia își are începutul exemplar.**

*

Înainte de a conchide asupra adevărului, atât Socrate, cât și Platon, se complac în conversații simple, picante, încărcate de ironie și sarcasm. Ce deschide dialogurile lui Platon nu este filosofia, ci literatura. Urmează o cale a logicii în care abstracția este instrumentul decisiv atâta vreme cât ceea ce se are în vedere nici nu poate să aibă un alt chip. Adevărul este abstract în formulare și logic în conținut.

Roadele filosofiei aparțin logicii, forme ultime a gândirii, iar **ceea ce a stat la începuturi, literatura, pare să nu participe la marele festin al toamnei gândirii.** Când filosofii au obiceiul să facă bilanțul gândirii, privirea le este confiscată fatalmente

de producția ultimă. **Ideea este forma concretă a adevărului filosofiei. Nu există niciun bilanț al gândirii care să menționeze aportul narativ la idee. Concretul dispare în marele succes al abstractului. Este însă legitimă o astfel de reținere în care excluderea exemplului să fie omisă?**

*

Narativul nu se epuizează în edificarea ideii strict la premisele logice acesteia. El nu participă strict la pregătirea terenului în felul în care sunt prezente narațiunile în dialogurile lui Platon unde diferiți inși participă, cu sau fără voia lor, la surprinzătoare descinderi într-o lume care le este complet străină. Când, în astfel de situații, sunt puși să ilustreze ideea: *ce este frumosul*, aceștia o fac recurgând la exemple. Ilustrează ideea susținând că, într-un capitol introductiv al acesteia, ea este ilustrare. *Ce este frumosul*, întreabă Socrate, iar participantul la dialog răspunde rapid: *este o fată frumoasă*. Obișnuința lecturii face ca astfel de răspunsuri să fie trecute la rubrica inadvertenței logice a publicului, cu reflectare directă asupra inteligenței și rigorii aplicate a lui Socrate.

Cel care profită dintr-o astfel de situație hilară nu este însă publicul nepregătit, atenieni obișnuiți transpuși într-un carusel al gândirii la care nu admiseseră prea convinși. Cel care profită este Socrate. El este cel care urmărește țeluri, care face filosofie. Ceilalți nu vor nimic, ceea ce fac este un exercițiu de bunăvoință și politețe, nici măcar civism, Socrate este cel care are nevoie de participarea fizică și mentală a acestora. Altminteri, adevărul obținut la finele oricărui dialog putea fi obținut strict logic, fără implicare de

personaje și opinii mai tot timpul greșite și repede înlăturate. **Filosofia are nevoie de-a lungul desfășurării sale de exemple și erori.** Ea are nevoie, pentru a-și obține ideea, de toate exemplele furnizate de preopinienții lui Socrate. El, Socrate, este cel care are nevoie strictă de exemplele oferite generos de către aceștia.

Este superficial să opinăm că aceste exemple nu aparțin registrului necesar al elaborării, contingente cum sunt, iar ideea se poate dispensa de ele. Nu este nevoie nici măcar de consemnat că o astfel de procedură nu aparține unui singur dialog sau că ele sunt metoda constantă a tuturor dialogurilor platoniciene.

Exemplul aparține, așadar, gândirii în esența narativă a acesteia. Natura concretă a exemplului, caracterul aleatoriu și aparent contingent al naturii sale nu servește, finalmente, negației. Ideea, adică esența finală a oricărui efort filosofic, este condiționată de integrarea în anatomia sa a lucrului concret, adică a exemplului. Ontologia ideii este traversarea logică și asumarea concretului intermediat de exemplu. **Concretul este exemplul.**

În favoarea punctului de vedere susținut se află: 1) istoria filosofiei, 2) procedura lui Socrate/Platon. Nu am avansat încă în ilustrarea situației inventariind istoricește perspective similare, trecând prin Aristotel, o adevărată enciclopedie a apelului la concret, și nici prin filosofii ulterioare ale decadentei grecești. Aristotel este, totuși, suficient din cauza generalizării pe toată întinderea gândirii, indiferent că este vorba de logică, metafizică, fizică, biologie, cosmologie sau etică. În logică, aparent aflată cel mai

departe de procedura în cauză, silogismul clasic, *Toți oamenii sunt muritori / Socrate este om/ Socrate este muritor*, arată cum **logica și-a câștigat persuasiunea și popularitatea maximă prin intermediul unei proceduri construită integral prin exemplul cel mai concret: Socrate, om, moarte**².

*

Lunga și interminabila discuție dacă în practica filosofiei contează, finalmente, rezultatul sau întregul demers, nu este afectată de problema de față. Dacă recursul la exemplu condiționează debutul istoric și logic al filosofiei, cum este finalul? Dacă finalul contează strict ca poziție concludivă în care istoria să dispară, condiționarea de concret nu există. Este un final abstract care, de fapt, nu mai are nimic de-a face cu întregul. Și, poate, nici cu filosofia dacă admitem că, strictamente, filosofia nu este logică, în ciuda sprijinului masiv pe aceasta.

Problema este cum poate fi descris concretul în fizionomia finalului abstract? Cum, într-o propoziție de felul celei parmenidiene: *ființa este ea însăși*, se citește prezența concretului, adică a diferitului. Parmenide nu lucrează cu exemple care pot fi invocate în situația de față. Cele câteva propoziții care ne-au rămas de la el nu servesc punctul de vedere susținut aici. Lăsându-l însă pe Parmenide la o parte, întrebarea rămâne: cum citim prezența lucrului concret, a exemplului, în ceea ce nu este concret, în ceea ce este

² Un studiu extins la nivelul întregii istorii a filosofiei poate arăta cu ușurință maniera în care filosofia obține ideea, lucrul care îi este cel mai propriu, prin recursul la exemplu.